

Bog i problem zla

Kovač, Tena

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:210948>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)



SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Tena Kovač

Bog i problem zla
(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2020.

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za filozofiju

ZAVRŠNI RAD

Bog i problem zla

Mentor: Dr. sc. Aleksandra Golubović

Studentica: Tena Kovač

Studijska grupa: Preddiplomski dvopredmetni studij filozofije i povijesti

Rijeka, 28. svibanj 2020.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Definicija Boga	2
3. Zlo u kršćanskoj religiji	6
3.1. Vrste zla	8
4. Problem zla	10
4.1. Neki pokušaji odgovora - Teodiceja kažnjavanja	11
4.2. Postojanje zla uvjetuje postojanje dobra	13
4.3. Argument iz slobode volje	14
4.4. Protuargumenti	16
4.5. Fatalizam	17
4.6. Dobro višeg reda	20
4.7. Prirodno zlo	20
5. Zaključak	22
6. Literatura	24

SAŽETAK

U ovom radu baviti ću se nečim što se razmatra već stoljećima, pitanjem ili problemom zla. Osim što se razni filozofi, teolozi, pa i općenito ljudi svakodnevno bave dokazima o Božjem postojanju, poput onog ontološkog, kozmološkog, te teleološkog, postoji i jedan od najočitijih pokazatelja da Bog ipak ne postoji, a to je postojanje zla. Argumenti pobliže prikazuju problem postojanja savršeno dobrog, sveznajućeg i svemogućeg Boga te zla. Rad ću započeti pobližim prikazom što se doista smatra pod pojmom Bog, koju definiciju ljudi koriste, te kojim karakteristikama opisuju takvo biće. Nakon toga govoriti ću o tome odakle zapravo dolazi zlo, zašto uopće postoji, o dvije vrste zla koje postoje i o argumentu koji kaže da ako postoji zlo iz toga slijedi da Bog ne postoji. Osvrnuti ću se i na odgovor filozofa i teologa na problem zla, te ću navesti argumente koje iznose teisti, te protuargumente za njihove argumente.

Ključne riječi: Bog, zlo, teodiceja, teisti, ateisti, sv. Tomo Akvinski, sv. Anselmo

SAŽETAK (engleski)

In this essay, I will talk about something that has been considered for centuries, the question or problem of evil. Apart from the fact that various philosophers, theologians, and people in general deal with evidence of God's existence on a daily basis, such as the ontological, cosmological, and teleological, there is one most obvious indications that God does not exist, and that is the existence of evil. The arguments show in more detail the problem of the existence of a perfectly good, omniscient and omnipotent God and evil. I will begin with a closer look at what is really considered the term God, what definition people use, and what characteristics they use to describe such a being. After that, I will talk about where evil actually comes from, why it exists at all, about the two types of evil that exist, and about the argument that if there is evil, it follows that God does not exist. I will also talk about how philosophers and theologians respond to the problem of evil, and I will list the arguments put forward by theists, and the counter-arguments for their arguments.

Ključne riječi (engleski): God, evil, theodicy, theists, atheists, Thomas Aquinas, Ansel

1. UVOD

Jedno od vječnih pitanja je postoji li Bog. Taj je problem mučio ljude u prošlosti, s njime su zaokupljeni ljudi danas, a bez sumnje možemo pretpostaviti da će se ovim pitanjem baviti i ljudi u budućnosti. Riječ je o raspravi koju često vode ateisti s teistima, o borbi argumenata i prebacivanju tereta dokazivanja Božjeg postojanja s jednih na druge. S jedne strane imamo one koji zagovaraju Božje postojanje, te traže argumente kojima će to potvrditi, drugi najčešće koriste činjenicu da postoji zlo u svijetu kao, prema njihovom stajalištu, dokaz da Bog ne postoji.¹ U konačnici, ostaje na svakom pojedincu da sam odluči čiji argumenti su uvjerljiviji, te želi li se prikloniti ateistima ili teistima. Ponekad nailazimo i na one koji su zastali negdje u sredini, te se ne žele prikloniti ni jednoj od ponuđenih strana.

U ovom radu baviti ću se nečim što se razmatra već stoljećima, pitanjem ili problemom zla s jedne strane i pitanjem o Bogu, tj. njegovom kompatibilnošću sa zlom, s druge. Osim što se razni filozofi, teolozi, pa i općenito ljudi svakodnevno bave dokazima o Božjem postojanju, poput onog ontološkog, kozmološkog, ili dokazom iz uređenosti, a najočitiji pokazatelj koji ide u korist onih koji negiraju Božju postojanost je postojanje zla u svijetu.

Najprije ću pobliže prikazati što se doista smatra pod pojmom Bog, koju definiciju ljudi koriste, te kojim karakteristikama opisuju takvo biće. Nakon toga govoriti ću o tome odakle zapravo dolazi zlo, zašto uopće postoji, o dvije vrste zla koje postoje i o argumentu koji kaže da ako postoji zlo iz toga slijedi da Bog ne postoji. Osvrnuti ću se i na odgovor filozofa i teologa na problem zla, te ću navesti argumente koje iznose teisti, te protuargumente za njihove argumente.

Kroz povijest mnogi su pokušavali naći dokaze koji bi pokazali da Bog postoji. Neki od primjera su sv. Anselmo s ontološkim dokazom i sv. Toma s kozmološkim dokazom. Nakon njih mnogi filozofi pokušavaju naći vlastiti dokaz ili napraviti inačicu spomenutih. Međutim, do danas nitko nije pronašao dokaz koji bi zadovoljio sve strane i bio prihvaćen od svih, te se stoga postavlja pitanje, može li se uopće dokazati Božje postojanje? Dakako, osim onih koji pokušavaju naći dokaze o Božjem postojanju, imamo i one koji traže dokaze da Bog ne postoji, a oni se najčešće pozivaju upravo na problem zla.

¹ Golubović 2020, str. 8

U raspravi se valja osvrnuti i na načine na koje vjernici percipiraju navedene teme. Često možemo čuti da religija i razum ne idu jedno uz drugo. Ili je naše stajalište više na strani religije ili na strani razuma, odnosno na strani religije (teologije) ili znanosti. No je li doista tako? Jesu li doista ove dvije stvarnosti nepomirljive ili je između njih stvoreno umjetno suparništvo. Profesor Josip Oslić piše knjigu o ovoj tematici, *Vjera i um: neoskolastički i suvremeni pristupi*, iz 2004. godine. On smatra da vjera i razum mogu ići zajedno i to u svojoj knjizi detaljnije razrađuje. No ni dan danas nema konačnog odgovora na pitanje kome dati prednost, vjeri ili razumu. Kome treba dati prednost u raspravi o vjeri i razumu govorili su i Sveti Augustin i Sveti Toma Akvinski, i dok je prvi na strani vjere, potonji je tvrdio da su vjera i razum usklađeni, a kome ćemo dati prednost ovisi o tematici rasprave koja se vodi.²

2. DEFINICIJA BOGA

Postoji li Bog ili ne? Trebamo li vjerovati u Boga ili ne? Koja vrsta stvorenja je Bog? Ako želimo odgovor na sva ta prethodno navedena pitanja, najprije trebamo definirati Boga.

Smatra se da su teisti ti koji moraju dati odgovor na problem zla zbog njihovog uvjerenja da Bog postoji i da posjeduje određene attribute. Postoji određena definicija Boga, odnosno postoje određene karakteristike koje ljudi povezuju uz Boga i na temelju kojih je izgrađeno vjerovanje u Boga, kao bića koje je savršeno i od kojeg ništa savršenije ne postoji. U knjizi Borana Berčića, *Filozofija*, ponuđena je definicija Boga³:

„Prema tradicionalnom monoteističkom shvaćanju karakteristike Boga su sljedeće: Bog je (1) osoba, (2) nema tijelo, (3) sve zna, (4) sve može, (5) svugdje je prisutan, (6) stvorio je svijet i sve što u svijetu postoji, (7) potpuno je slobodan, (8) savršeno je dobar i predstavlja izvor moralnih obveza, (9) postoji vječno i nužno.“ (Berčić 2012, 295)

Ovo je jedna od definicija kojima se želi opisati i prikazati kakvo je biće Bog, a kako bi dobili širu sliku kakvo je doista to biće osvrnimo se na još jednu definiciju. Definicija koja je poznatija u suvremenoj literaturi je ona kojom Richard Swinburne u knjizi *The Christian God* iz 1994. opisuje Boga⁴:

² Golubović 2020, str. 92-93

³ Berčić 2012, str. 295

⁴ Isto

“nužno i vječno postoji bitno bestjelesna osoba koja je sveprisutna, tvorac i održavatelj bilo kojeg univerzuma koji može postojati, savršeno slobodna, svemoćna, sveznajuća, savršeno dobra i izvor moralne obveze” (str. 125). (Berčić 2012, 295)

(1) Razmotrimo sada navedene atribute. Prije svega, Bog je osoba. Biti osoba znači da Bog nije neka sila koja nije svjesna sebe i koja djeluje bez ikakvoga razloga. Osobe su svjesne sebe i svjesne su da su drugačije od svakog drugog bića. Važno svojstvo osobe je da razlikuje ja od ne-ja. Također, osobe imaju slobodnu volju, odnosno, mogu odlučivati o tome što će učiniti u određenom trenutku, odnosno što neće učiniti.

(2) Idući atribut je da nema tijelo. Ovime ga možemo razlikovati od nas samih. Naime, svi mi smo osobe, ali osobe koje imaju tijelo. Ja trenutno vidim svoje ruke koje pritišću tipke na računalu i pišu ovaj tekst, ako ustanem i pogledam prema dolje vidjet ću svoje noge, ako odem do kupaonice u zrcalu mogu vidjeti svoju glavu. Također, kad sretnemo neku osobu, prijatelja, mamu, brata. Svi oni imaju svoje tijelo i iz tog razloga ih i uočavamo, ali Bog nema tijelo, prema tome ako je i prisutan u prostoriji u kojoj se mi nalazimo, mi ga, prema ovom atributu nećemo vidjeti jer on nema tijelo.

(3) Kad kažemo da je Bog sveznajuće biće to znači da ne postoji ništa što bi moglo izmaknuti njegovom znanju. Bog zna prošlost, sadašnjost, budućnost. Ukoliko je istina da Bog zna budućnost, onda čovjek ne može učiniti ništa kako bi utjecao na budućnost. Prema tome sve je unaprijed određeno i čovjek nije taj koji odlučuje o svojim postupcima, što dovodi u upit čovjekovu slobodnu volju. Dakako, kršćani se ne slažu s ovom tvrdnjom. Njihovo mišljenje je da je čovjek slobodan, a svoju tvrdnju temelje na tezi da ga je Bog stvorio slobodnim, dakle samim time je slobodan. Njima nije potreban neki dodatan argument. U božjem atributu sveznanja krije se još jedan problem, a on se tiče i teme ovog rada. Ukoliko je Bog sveznajući, te zna sve što će se desiti zašto onda ne eliminira zlo i zašto dopušta da se ono dogodi. (4) Uz ovo možemo povezati i atribut svemogućnosti. Bog je svemoguć što znači da može učiniti sve što god poželi. Može stvoriti svijet, što je i učinio, može stvoriti čovjeka, što je i učinio, može čovjeku dati slobodu volje. Dakle, ako je svemoguć onda može i eliminirati zlo.⁵

Imamo atribut sveznanja i svemogućnosti. Bog sve zna, zna ono što će se tek desiti, zna što će pojedinac učiniti prije nego se to desi i prije nego sam taj pojedinac zna da će to učiniti. Ovime dovodimo u pitanje čovjekovu slobodu volje, prema tome nije li opravdano smatrati da

⁵ Golubović 2020, str. 13

je zapravo Bog odgovoran za zlo? Ako Bog zna da ću ja učiniti nešto loše jer je sveznajući, zašto to ne spriječi kad je već i svemoguć? Ovakve tvrdnje mogle bi biti uvredljive za pojedine kršćane, ali smatram da su sasvim korektne i opravdane za ovakvu vrstu rasprave. „Božja svemoć ne sadrži ništa proturječno.,, Toma Akvinski Summ. Theol. I Q XXV, Art. 4.

„Svemoć znači „moći da se učini sve“. U Svetom pismu stoji da je „Bogu sve moguće“. Nevjernik će nam, kada se s njim raspravljamo o Božjoj opstojnosti, reći da bi Bog, da postoji i da je dobar, učinio ovo ili ono, a kada mu kažemo da je ono što on misli nemoguće, odgovorit će nam: „Ali ja sam mislio da bi Bog trebao biti sposoban učiniti bilo što .. Njegova Svemoć znači da je on sposoban učiniti sve što je u svojoj biti moguće, ne ono što je u svojoj biti nemoguće.“ (Lewis 2015, 28-29)

Bog je svugdje prisutan, što bi značilo da je u istom trenutku ovdje u mojoj sobi uz mene sada kada pišem ovaj rad, ali je i uz moju mamu koja je trenutno na poslu. I ne samo da je uz nas dvije, prisutan je u svakom gradu, svakoj državi, svakom kontinentu i to sve istovremeno.

(5) Svugdje je prisutan. Bog u svakom trenutku može biti prisutan na više mjesta. Trenutno je sa mnom u mojoj radnoj sobi dok pišem ovaj rad, ali je prisutan i kod moje sestre na poslu, isto kao što je prisutan i u Londonu, Portugalu i u bilo kojem drugom kraju svijeta. Njegova moć je da bude uvijek i svugdje prisutan.

(6) Stvaratelj svijeta i sve što postoji, ovaj atribut smo već spomenuli kod svemogućnosti, a ujedno je i jedan od izvora problema oko Boga i postojanja zla. Ako je Bog stvorio svijet i sve što u njemu postoji, to znači da je stvorio i zlo.

(7) Potpuno je slobodan, ništa ga ne sprječava da učini ono što želi učiniti. U svakom trenutku može napraviti ono što mu padne na pamet.

(8) Beskrajno je dobra i izvor je moralnih obvezi. Eutifronova dilema pokazuje kontradikciju atributa savršene dobrote i atributa koji kaže da je Bog izvor moralnih obvezi. Najprije pojasnimo što je Eutifronova dilema. Platon prvi prikazuje ovaj problem u dijalogu Eutifron, te iz tog razloga dilema nosi naziva Eutifronova dilema⁶:

„Je li X dobro zato što ga naređuje Bog ili Bog naređuje X zato što X jest dobro? Dakle, pitanje je da li to što Bog naređuje i zabranjuje ovisi o tome što je dobro i loše, ili to što je dobro, a što loše ovisi o tome što Bog naređuje i zabranjuje? Što ovisi o čemu? Da li Božja volja ovisi o dobrome, ili dobro ovisi o Božjoj volji? Da li X

⁶ Berčić 2012, str. 298-300

postaje dobro tako i zato što Bog naređuje X, ili je X dobro prije i nezavisno od Božje naredbe? Da li X postaje dobro Božjom odlukom, ili Bog prepoznaje da je X dobro prethodno i nezavisno od Njegove odluke pa nam onda još i naređuje da činimo X? Dakle, dvije su opcije:

1) X je dobro zato što Bog naređuje da treba činiti X.

2) Bog naređuje da treba činiti X zato što X jest dobro.“ (Berčić 2012, 298)

Iz navedenog možemo zaključiti da teisti moraju odustati od jednog d navedenih atributa. Ili je Bog savršeno dobar ili Bog predstavlja izvor moralne obveze. Oboje ne može biti jer su ali ta dva atributa nespojiva, dakle teist mora odustati barem od jednoga.

Dakle:

(1) Bog je dobar.

(2) Bog određuje što je dobro.

(1) tvrdi da je Bog objektivno dobar, po nekom objektivnom kriteriju i prema našoj procjeni njegove dobrote. Bog se ne pridržava pravila koja je sam propisao, već se pridržava pravila koja vrijede otprije, ona koja su prethodila njemu i njegovim pravilima i iz tog razloga je dobar. Kada tvrdimo (2) tvrdimo da Božja naredba prethodi moralnim kriterijima, oni počinju vrijediti po Božjoj naredbi, vrijede jer ih je Bog propisao.⁷

(9) I na kraju, posljednji atribut je da postoji vječno i nužno. To što postoji vječno objašnjava činjenicu da je postojao kada su naši roditelji bili mladi, kada su naše djede i bake bili mladi, ali i kada su njihovi roditelji bili mladi. Osim toga postojat će i za sto godina kada nas više neće biti.

„Poznata je izreka “Ako nema Boga, sve je dopušteno!” Doduše, nije baš jasno što slijedi iz ove tvrdnje, različiti autori izvlačili su različite implikacije. Kant je smatrao da stoga moramo pretpostaviti da Bog postoji. Nietzsche je s oduševljenjem dočekao odbacivanje religije jer je smatrao da ono otvara prostor za novi i radikalno drukčiji moral. Dostojevski je smatrao da nikome ne smijemo reći da Boga zapravo nema jer bi to dovelo do kaosa u društvu. Egzistencijalisti su smatrali da se odbacivanjem religije odgovornost za izbor etičkih principa prebacuje na samog čovjeka, itd. Teisti su

⁷ Berčić 2012, str. 298-300

ponekad tvrdili da je ateizam, osim što je neistinit, ujedno i nemoralan jer podriiva samu osnovu moralnosti.“ (Berčić 2012, 296-297)

Bog kao moralan čimbenik mora biti ili dobar ili zao, a ako dopušta zlo u svijetu, onda je zao. Ali što to doista znači, tko to može biti dobar ili zao?

„Moralni čimbenik mora biti ili:

A. biće ili

B. netko tko ima mogućnosti izvršiti svoje dužnosti i obveze ili

C. netko tko u svojim činima može ili uspjeti ili ne uspjeti.“

(Šijak 2013, 84)

Dakle, ako Bog nije moralan čimbenik, onda mu ni postojanje zla ne predstavlja problem za njegovu egzistenciju.

Svoj rad temeljila bi na tri od devet ponuđenih karakteristika, a to su da je svemoguć, savršeno dobar i predstavlja izvor moralnih obveza, te da je sveznajući. Osim ove tri, dotaknuti ću se još nekih kvaliteta, ali primarno ću se bazirati na njima. Tako primjerice ako je Bog stvorio svijet i sve što u njemu postoji, koga trebamo okriviti za postojanje zla? Ako okrivimo Boga onda se naš zaključak ne poklapa sa činjenicom da je Bog biće koje je savršeno dobro i predstavlja izvor moralnih obveza. Jedna od ovih tvrdnji mora biti pogrešna ili skriva grešku u sebi. S druge strane ako je savršeno dobar i predstavlja izvor moralnih obveza zašto onda dopušta zlo. Zašto ne spriječi da se ljudima događaju loše stvari.

3. ZLO U KRŠĆANSKOJ RELIGIJI

„Sumnja u postojanje zla na svijetu spada u područje fantazije. Zlo je kruta stvarnost svakidašnjice, sporna je samo njegova teoretska narav. Zlo se ne može rastumačiti bez opstojanja dobra, ali tako da se zlo pokazuje kao sjena i manjak dobra.“ (Bezić 2006, str. 467)

Činjenicu da postoji zlo u svijetu svatko primjećuje i ona uopće nije upitna. Zlo se događa svakodnevno, a važno je spomenuti odakle ono u kršćanskoj religiji. Prvi grijeh, odnosno zlo, kod kršćana se javlja u knjizi Postanka, a počinili su ga prvi ljudi, Adam i Eva. Bog je stvorio svijet, a kruna njegovog stvaranja je čovjek, čovjek kojem je dao na raspolaganje čitav svijet,

osim stabla spoznaje dobra i zla. Zlo je nastalo nakon što su prvi ljudi zloupotrijebili slobodu koju im je dao Bog, te iz tog razloga i danas postoji zlo. Kršćanstvo je osobito pogođeno ovim problemom jer pokušavaju naći argumente koji bi omogućili postojanje Boga unatoč zlu. Opis prvog grijeha možemo naći u knjizi Postanka, opis grijeha koji su počinili Adam i Eva, prvi ljudi. Zloupotrijebivši slobodu dobivenu od Boga stvorili su zlo.

„Zmija bijaše lukavija od sve zvjeradi što je stvorio Jahve. Ona reče ženi: „Zar vam je Bog rekao da ne smijete jesti ni s jednog drveta u vrtu?“ Žena odgovori zmiji: „Plodove sa stabla u vrtu smijemo jesti. Samo za plod stabla što je nasred vrta rekao je Bog: da ga niste jeli! I ne dirajte u nj, da ne umrete!“ Nato će zmija ženi: „Ne, nećete umrijeti! Nego, zna Bog: onog dana kad budete s njega jeli otvorit će vam se oči, i vi ćete biti kao bogovi, koji razlučuju dobro i zlo.“ Vidje žena da je stablo dobro za jelo, za oči zamamljivo, a za mudrost poželjno: ubere ploda njegova i pojede. Dade i svom mužu, koji bijaše s njom pa je i on jeo. Tada se obadvoma otvore oči, i upoznaju da su goli.“(Post 3, 1-8)

Zasigurno si je većina nas barem jednom postavila pitanje: Zašto postoji zlo? Kada nam se dešavaju ružne stvari, kada nam planovi ne idu kako smo zamislili, kada se razbolimo, postavljamo si pitanje: Zašto ja? Zašto se upravo meni to moralo dogoditi? Zlo može biti različitih razmjera i može donijeti patnju različitih intenziteta. Zlo je dio svijeta, te teško da ga itko od nas može izbjeći tijekom ovozemaljskog života. S obzirom na to da se svi razlikujemo, tako se razlikuje i naš pogled na zlo, ne tumačimo ga i ne doživljavamo ga svi jednako. Neki od nas doživljavaju samo zlo koje se dešava njima samima, dok su neki izrazito osjetljivi i na tuđu patnju. Ali pitanje je odakle zlo. Koji je njegov izvor postojanja. Uobičajena je tradicija o postojanju dvije vrste zla: prirodno ili fizičko i moralno.⁸

Protestantski teolog i hermeneutičar P. Ricoeur predstavio je četiri “mita” o postanku zla:

1. Mit kaosa iz kojeg je nastao kozmos. Kaos je zlo, kozmos je dobro
2. Mit pada. Bog je stvorio svijet dobrim, đavao i čovjek su u nj unijeli zlo
3. Mit sudbine, koja se je tragično nametnula čovječanstvu
4. Mit dualizma. Dvojstvo duše i tijela, duha i materije posljedica je dvaju principa: dobra i zla. (Bezić 2006, 470)

⁸ Golubović 2020, str. 85

Ako je mit istinit, postavlja se pitanje čijom krivnjom je zlo došlo na svijet? Već iz prethodnog poglavlja kada smo govorili o Božjim atributima, postavilo se pitanje o tome da je Bog odgovoran za postojanje zla jer je svemoguć i dobar. Teisti smatraju da Bog ne može biti krivac za postojanje zla. Bog je stvorio svijet dobrim, ali nije ga mogao stvoriti savršenim. I sam svjestan činjenice da nije stvorio savršen svijet, čovjeku u pomoć šalje svog sina koji se utjelovio u liku čovjeka. Ali tko je onda krivac? Sotona? Odmaknuvši se od Dobra i priklonivši se Zlu čini ga krivcem. Ali krivac je i čovjek. Možda nismo mi odgovorni za prirodne katastrofe i tjelesne slabosti koje nam se dešavaju kao čovjeku, iako na primjer ekološkim onečišćenjem svijeta i jesmo odgovorni za prirodne nepogode, a definitivno smo odgovorni za čudoredne mane i grijehе.⁹

3.1. VRSTE ZLA

„Ljubav može otpjeti i Ljubav može oprostiti .. ali Ljubav se ne može pomiriti s nečim što joj je odbojno .. On se, prema tome, ne može nikada pomiriti s tvojim grijehom jer se grijeh ne može promijeniti, ali On se može pomiriti s tvojom osobom jer se ona može obnoviti. Traherne, Centuries of Meditation, II, 30“ (Lewis 2015, 39)

Da zlo zaista postoji uočljivo je kroz iskustva koja svakoga dana doživljavamo. Svakodnevno smo okruženi katastrofama koje dolaze od prirode (poplave, jaki vjetrovi, podrhtavanja tla), događaju se zla koja pogađaju pojedinca (seksualno uznemiravanje, krađa, silovanje, premlaćivanje ..), ali ne samo pojedinca, već i rase, narode, manjine (rasizam, nacizam, genocid, ropstvo, izrabljivanje, tiranija, gaženje ljudskih prava i sl.).

„Evo jedan primjer iz politike: u XX. st. samo su komunisti pobili više od sto milijuna ljudi, a sjetimo se i našeg Bleiburga! Sedam smrtnih grijeha samo su jedan maleni isječak nemorala što vlada svijetom. Još uvijek gori plamen rata u Palestini, Čečeniji, Iraku, Africi i na Balkanu, uz fanatički “džihad” na cijelom planetu.“ (Bezić 2006, 469)

Ali što je zlo? Pojava, čin, događaj, osjećaj osoba? Zlo kao pojava označuje ono što nije dobro, ono što je obrnuto od dobrog, što je u suprotnosti s dobrim. Zlo je nešto što u nama izaziva odbojnost, negativne misli, izaziva u nama nelagodu. Ako zlo promatramo kao radnju to je zločin, zlodjelo, nedjelo, opreka dobru. Zlo kao događaj ukazuje na nesreću, nevolju,

⁹ Bezić 2006, str. 470

nezgodu, tragediju, ozljedu i neku katastrofu. Zlo kao emocija izaziva u nama osjećaj koji može biti ugodna, bol ili patnja, te može izazvati zloćudnost i mržnju. Zlo kao osoba je utjelovljeno u zloduhu, vragu, sotoni, đavlu, demonu.¹⁰

Postoje dvije vrste zla. Prirodno i moralno zlo. Prirodno zlo su primjerice razne bolesti, potresi, tsunamiji, te su rezultat prirodnog zla. Do toga dolazi jer čovjek nije savršeno stvorenje, i za to nitko nije odgovoran. To mogu biti prirodne katastrofe i tjelesne slabosti. To su sva ona zla za koja se ne može smatrati da proizlaze iz slobodnih izbora ljudskih čimbenika. Moralno zlo je ljudski grijeh, kao primjerice ubojstvo, krađa, terorizam.¹¹ Uzrokovano je po čovjeku svojevrijednim odabirom, kao posljedica ljudske krivnje i grijeha.

Danas je sve manja razlika između te dvije vrste zla. Zlo se može sagledati iz dvije perspektive. Jedna je ona "naša", interpretacija zla iz čovjekove perspektive. Druga perspektiva je ona Božja. Najčešći prigovor kada se govori o Bogu i zlu je taj da Bog i zlo nisu kompatibilni, odnosno da ako postoji Bog, ne može postojati zlo, ili obrnuto, ako postoji zlo, ne može postojati Bog. Bog i zlo ne mogu istovremeno postojati. Ako pak postoje u isto vrijeme, zašto Bog ne čini ništa kako bi spriječio zlo.¹²

„Oni koji dopuštaju mogućnost postojanja drugog svijeta poslije smrti, tvrde da je fizičko zlo pripušteno od savršeno dobrog i svemogućeg Boga, a patnja i muka u ovom životu bit će priznate i dopunjene ugodom, radosti na drugom svijetu; dakle Bog zlo nadoknađuje u vječnom životu onima koji su Ga dostojni.“ (Planinić 2011, 343)

Kada je riječ o zlu, osobito zabrinjava činjenica da se ono događa nevinima. Jer teisti mogu opravdati Boga u slučajevima kada kažnjava one koji su počinili neko zlo. Ali, moramo se složiti da ponekad trpe i oni koji nisu učinili nikakvo zlo, odnosno nevini ljudi. Može li se opravdati patnja nevinih? Što je s boli i patnjom koju prolaze mala djeca koja su rođena s određenim nedostacima i poremećajima ili onih koji od malena boluju od smrtonosnih bolesti? Kako opravdati zlo koje se njima dešava, oni definitivno nisu moralno odgovorni za sudbinu koja ih je zadesila. I dok s jedne strane možemo smatrati opravdanim zlo koje se događa ljudima koji su moralno odgovorni zbog svojih loših postupaka, u slučaju s djecom ne možemo se voditi ovim principom.¹³

¹⁰ Bezić 2006, str. 469-471

¹¹ Golubović 2020, str. 16

¹² Isto, str. 86

¹³ Isto, str. 19-20

4. PROBLEM ZLA

„Postavljanje problema zla općenito slijedi nakon razmatranja postavki: ako je Bog svemoćan, ima snage eliminirati zlo; ako je Bog savršeno dobar, želi eliminirati zlo; ako zlo postoji i Bog postoji, onda on ili nema snage eliminirati zlo, ili ne zna da zlo postoji, ili ga pak ne želi eliminirati.“ (Planinić 2011, 343)

Ljudima je često problem protumačiti zlo samima sebi, a to se osobito odnosi na vjernike. Oni smatraju da nema neslaganja između njihove vjere i razuma, odnosno vjere i znanja, jer oni reprezentiraju dva različita epistemička stanja. Čovjek svoju vjeru temelji na početnom obliku spoznaje, gdje je uvelike determiniran instinktima, željama, nagonima i potrebama. On traži dokaze kako bi dokazali da Bog postoji, odnosno argumente kojima iz određenih elemenata svijeta izvode da on doista i postoji, time eventualno pružaju potvrdu o neproturječnosti vjere s razumom, ali time nemaju dokaze za postojanje razumske vjere.

A glavni razlog vjere je činjenica da se Bog objavio ljudima. Nakon toga, vjernici prenose iskustva i doživljaje o Bogu koja se generacijski prenose. Glavni izvor informacija o Bogu upravo su svjedočanstva. Svaki vjernik vjeruje u božje postojanje, a to je razlog da vjeruje i da on posjeduje sve atribute koje smo prethodno naveli. Iz božjeg postojanja slijedi da je moguće imati iskustvo o Bogu.

Problem zla postavlja pitanje kako pomiriti klasično viđenje Boga s postojanjem zla. „Problem zla je u filozofiji religije pitanje kako protumačiti moralna i prirodna zla u svijetu ako postoji božanstvo koje je savršeno dobro, svemoćno i sveznajuće.“ (Planinić 2011, 343) Ako Bog ne učini nešto što je mogao ili dopusti da se dogodi nešto loše, onda je to u kontradikciji s atributima kojima ga opisujemo. Savršen kršćanski Bog stvorio je svijet u kojem postoji zlo, a svojim sveznanjem i svemogućnošću mogao je stvoriti svijet bez zla ili može spriječiti da se zlo dogodi. No, kontradikciju imamo i kod čovjeka. Čovjek krivi Boga za sve loše što ga u životu snađe, a u isto vrijeme ga moli da mu pomogne ostvariti određene želje i molitve. Nije li pomalo sebično od nas ljutiti se na Boga što je stvorio zlo, ali ga ipak moliti da nam ostvari naše želje i snove? Čovjek u vrtlogu svakodnevice nema vremena analizirati spomenute probleme. Moramo živjeti i kroz život odlučiti hoćemo li vjerovati u Boga neovisno o rješenjima koja nam se nude za inkompatibilnost atributa. Možda nemamo vremena svakodnevno razmišljati i tome koliko je priča o Bogu istinita ili nije, ali zato odrastajući i učeći nove stvari imamo mogućnost odlučiti hoćemo li vjerovati u postojanje Boga ili ne.

„Sv. Augustin problem izlaže na sljedeći način: „Ili Bog ne može ukloniti zlo ili ne želi. Ako on to ne može, tada nije svemoćan; ako on to ne želi, tada nije posve dobar.“ (Šijak 2013, 84)

Prema Augustinu zlo ne postoji već je ono nedostatak dobra. Ali ako je zlo nedostatak dobra, zašto Bog ne stvori to dobro koje nedostaje?

„Augustin je držao da zlo nije neka stvar koja postoji te da nije stvoreno od Boga. Ono je samo *privatio boni*, manjak dobra ili njegova odsutnost; kao nesklad, discord, kao nepravda ili gubitak slobode.“ (Planinić 2011, 349)

Augustin smatra da je Bog stvorio svijet koji je bio dobar, ali je grijeh Adama i Eve učinio da postoji zlo. Zlo nije određena tvar ili supstancija i Bog ga nije mogao stvoriti kao što je stvorio dobro. Čovjek je taj koji je izabrao odstupanje od dobra. Glad nije poseban entitet, već je samo nedostatak sitosti, tama nije poseban entitet, već je nedostatak svijetla.¹⁴

4.1. NEKI POKUŠAJI ODGOVORA - TEODICEJA KAŽNJAVANJA

Već smo naveli dvije vrste zla koje postoje, prirodno i moralno. Ponekad čujemo priču da se nekome dogodilo nešto loše i pomislimo, to je zasigurno kazna jer je bio „loš čovjek“, loše se odnosio prema drugima i tako ga Bog kažnjava. Međutim, što su loše mogla učiniti djeca koja se rode bolesna? Za što njih Bog kažnjava? Odrasle osobe, iako ne uvijek, u većini slučajeva same su odgovorne za svoje postupke i stanje u kojem se nalaze zbog svojih postupanja. Djeca s druge strane, nisu sama odgovorna za stanje u kojem se nalaze i nemaju moralnu odgovornost za zla koja im se dešavaju. Postoje ljudi koji su počinili toliko zla, pa kad im se dešavaju loše stvari smatramo da zasluženo pate, te da je njihova patnja proporcionalna grijesima koje su oni počinili. Bez obzira na takve ljude i dalje postoje oni koji nezasluženo pate ili pate više od onoga što su doista zaslužili.

„Riječ teodiceja prvi je koristio G. W. Leibniz, a ona označava pokušaj da se postojanje zla u svijetu uskladi s „Božjom pravednošću“ i tezom da je postojeći svijet „najbolji od svih mogućih svjetova“. Kao savršeno biće, Bog je od beskonačnoga mnoštva mogućih svjetova izabrao najbolji, ovaj naš, koji je istodobno najsavšeniji i najslobodniji, ali tako da stvoreno biće nije savršeno, jer tada bi bilo jednako svojemu Tvorcu, tj. ne bi postojalo.“ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60832>)

¹⁴ Planinić 2011, str. 349

Međutim, postoji jedan nedostatak kod teodiceje kažnjavanja. Ne daje odgovor na pitanje zašto Bog dozvoljava loše ponašanje u bilo kojem obliku. U svijetu postoji toliko patnje i boli za koju se ne može pronaći suvislo objašnjenje. I ako određenu količinu patnje koja nas je zahvatila shvatimo kao našu odgovornost i kaznu za loše ponašanje i počinjene grijeha i dalje postoji ogromna količina patnje koja je nezaslužena.¹⁵

Često možemo čuti tvrdnju da je zlo koje nam se dešava Božja kazna za naše moralno loše ponašanje.

„Nešto je užasno pogrešno s našim svijetom. Zemljotres ubije na stotine ljudi u Peruu. Pacijent s karcinomom gušterače trpi dugotrajnu bol i umire. Pit bull napada dvogodišnje dijete, ljutito mu trga meso i ubija ga. Bezbrojno mnoštvo trpi pustoš rata u Somaliji. Zalučeni kulturni vođa gura osamdeset i pet ljudi na smrt u Wacu u Teksasu. Milijuni gladuju i umiru u Sjevernoj Koreji dok glad pustoši zemlju. U našem svijetu događaju se užasne stvari svih vrsta - a to je priča od samog početka civilizacije.“
(<https://www.iep.utm.edu/evil-log/>)

Međutim postojanje zla nije u skladu s karakteristikama koje se pripisuju Bogu, savršeno dobrom, svemoćnom i sveznajućem biću.¹⁶ Često ljudi dolaze do krize u svom vjerovanju kada ih zadesi određeno zlo. Kada pate ili kada nekog od nama bliskih osoba zadesi određeno zlo. Tada se ljudi zapitaju postoji li doista Bog ili kakav je to Bog koji dopušta takvo zlo. Činjenica da zlo postoji ne bi predstavljala tako veliki problem ukoliko ne bi postojalo nezasluženo zlo, patnja i bol. Postoji li argument kojim bi teisti mogli opravdati činjenicu da čovječanstvo pogađaju mnoge neželjene patnje.

„Kako sv. Augustin kaže: „Ili Bog ne može ukloniti zlo ili ne želi; ako on to ne može, tada nije svemoćan; ako on to ne želi, tada nije posve dobar.“ Riječi Akvinskog: „Čini se da nema Boga. Jer ako bi od dvije uzajamno isključive stvari jedna postojala bez ograničenja, druga bi prestala postojati. No riječju „Bog“ sporazumjelo je bezgranično dobro. Ako bi, dakle, Bog postojao, nitko ne bi nikada susreo zlo. No zlo se u svijetu susreće. Bog, stoga, ne postoji.““ (Davies 1998, 32-33)

¹⁵ Golubović 2020, str. 94-96

¹⁶ Davies 1998, 32 str.

Dakle, iz ovog možemo zaključiti da Bog ne postoji ili ako postoji onda to nije dobar Bog u kakvog vjeruje klasično monoteističko teističko učenje.¹⁷ Argument o postojanju zla u svijetu glasi ovako:

„1. Ako Bog postoji, onda nema zla u svijetu.

2. Zlo u svijetu postoji.

3. Dakle, Bog ne postoji.“

(Đurić,2011, 267)

Ovaj argument uvelike utječe na odnos ljudi prema vjeri u Boga. Tvrdi se da taj odnos ima dva aspekta, iskustveni i teorijski. Iskustveni aspekt odnosi se na čovjeka suočenog s patnjom. Na primjer kada smo suočeni s patnjom nama drage osobe ili kada razmišljamo koliko male djece na svijetu pati. Tada se čovjek često zapita, zašto bi dobar Bog koji je svemoguć dopustio tako nešto. Teorijski aspekt odnosi se na razmatranje utjecaja činjenice da postoji zlo u svijetu na istinsku vrijednost ili epistemološki status.¹⁸

Teisti često priznaju da im problem zla postavlja izazove u dokazivanju, međutim sada ću navesti neke od načina kojima su oni pokušali riješiti taj problem, a da rješenje ide u njihovu korist.

4.2. POSTOJANJE ZLA UVJETUJE POSTOJANJE DOBRA

Jedan od njihovih argumenata glasi da je postojanje nekog zla nužan uvjet za postojanje nekog dobra. Richard Swinburne smatra da prirodno zlo daje čovjeku mogućnost da se evoluiru u spoznavanju i razumijevanju. Pretpostavlja da Bog ljudima daje određeno nužno znanje, kojim ih izvješćuje o tome što mogu učiniti u odnosu na zlo. Međutim, to bi značilo da nitko ne može sumnjati u Božju opstojnost, a s obzirom na to da ima ljudi koji sumnjaju, njegova teorija nije konzistentna. Također, John Hick smatra da je postojanje zla nužno za savršen razvitak ljudskih bića. Prema njemu skloni smo grijehu, međutim imamo sposobnost da se uzdignemo i suočavajući se sa zlom sazrijemo. Svijet se moralno i duhovno razvija kroz izazove, da se ljudi ne suočavaju sa zlom svijet bi bio moralno statično mjesto.

¹⁷ Đurić 2011, 267 str.

¹⁸ Đurić 2011, 268 str.

Dobro i zlo mogu se shvatiti kao cjelina. Suprotne veličine koje se suprotstavljaju jedna drugoj. Postojanjem jedne od njih, nužno je postojanje ove druge. Sukladno tome, opravdava se Bog koji dopušta zlo jer ne postoji drugi da bi postojalo i dobro. Međutim, ovdje se može prigovoriti s obzirom na božji atribut da je savršeno dobar i predstavlja izvor moralnih obveza. Mogao je postojati Bog bez da postoji zlo. Ako je i istina da dobro ne bi postojalo bez zla, možemo se pitati, a zašto tolika količina zla? Zar Bog nije mogao stvoriti minimalnu količinu zla, ako ju je već morao stvoriti.

Ovu tezu teista da bez postojanja zla ne bi postojalo dobro možemo i protumačiti kao da čovjek ne bi mogao pojmiti jednu stranu suprotnosti bez da istovremeno ima spoznaju i o drugoj strani. Tada bi se moglo opravdati Boga koji dopušta pojavu zla jer da ne postoji zlo čovjek ne bi spoznao dobro.¹⁹

„ .. pitamo se: „Opravdava li cilj sredstva?“ D. Z. Phillips pita: „Što nam je, dakle, reći o djetetu koje umire od raka?“, a odgovor glasi: „Ako je to učinjeno bilo kome, to je već po sebi loše, ali da to bude svrhom, da bude planirano iz vječnosti – to je najdublje zlo. Ako je Bog ova vrsta čimbenika, on ne može opravdati svoja djelovanja, te je razotkrivena njegova zla narav.“ Bog jednostavno nije vrijedan te patnje, ne isplati se. Cilj ne opravdava sredstva.“ (Šijak 2013, 83)

4.3. ARGUMENT IZ SLOBODE VOLJE

„Neki odgovori na pitanje zla navode argumente kako istinska sloboda volje ne može egzistirati bez mogućeg zla; čovjek ne može razumjeti Bog, a patnja je nužna za duhovni rast, dok je zlo posljedica pada svijeta.“ (Planinić 2011, 344)

Sljedeći argument se zasniva na slobodi volje. Čovjek je stvoren od Boga kao slobodno biće, ali čovjek je tu slobodu zloupotrijebio, te je posljedično tome nastalo zlo. Naime, ako želimo svijet u kojem smo slobodni i u kojem nitko drugi osim nas ne odlučuje o našim odlukama, tada to nužno mora dovesti do moralnog zla. Kada ne bi postojalo moralno zlo, tada ni mi ne bi bili slobodni, bili bi poput robota kojima je unaprijed određeno što će činiti. Bog je dao čovjeku mogućnost da ili čini dobro ili čini zlo. Kad čovjek ne bi imao tu mogućnost, ne bi bio slobodan.

¹⁹ Golubović 2020, str. 20- 21

„Libertarijanizam je filozofska pozicija prema kojoj mi imamo slobodu volje, naše odluke nisu determinirane i mi uvijek možemo učiniti drugačije. Naši postupci nisu puke posljedice prethodnih okolnosti, naši postupci su stvar naših odluka i naših izbora. Libertarijanci slobodu volje prije svega shvaćaju kao mogućnost izbora između više otvorenih mogućnosti. Stoga slobodnu volju treba definirati ovako:

A je slobodno učinio x akko je mogao ne učiniti x. “ (Berčić 2012, 89, 93, 95)

Zlo je nastalo kao posljedica čovjekove moralne odgovornosti. Argument kaže da je Bog imao mogućnost da bira prilikom stvaranja čovjeka. Mogao je stvoriti svijet bez moralnog zla, ali tada ne bi bila moguća sloboda volje. Međutim, Bog je odabrao bolji izbor i stvorio je svijet u kojem postoji moralno zlo, ali postoji i sloboda volje. Iz ovog zaključuje se da je Bog dobar, jer iako je odabrao stvoriti svijet u kojem postoji zlo, ipak je išao na ruku čovjeku i dao mu slobodu. Čini se kao teza koja uistinu dopušta postojanje Boga i zla, međutim i u njoj nailazimo na problem. Ako Bog i nije stvorio zlo, prema ovoj tezi, on ga dopušta. Teisti pokušavaju pronaći opravdanje i za ovu kritiku, međutim ateisti često prigovaraju kako je Bog imao mogućnost da stvori ljude bez da im da mogućnost da čine zlo.

Razmotrimo ovaj argument kroz jedan primjer, zamislimo dijete koje odlazi na cijepljenje. Dijete je u strahu i boji se jer ubod igle boli, ali ta trenutna bol uboda igle, koja neće potrajati dugo štiti dijete od obolijevanja od određene bolesti koja može biti smrtonosna. Dakle, dijete mora pretrpjeti malu, trenutnu bol kako bi u budućnosti bilo sigurno i zdravo.

Teisti se ovdje pouzdaju u argument o samoodređenju. Samoodređenje je ono što čini čovjeka slobodnim koja mu omogućava da je mogućnost odabira u njegovoj moći. Dakle, čovjek je taj koji bira dobro ili zlo. Kad ne bi imali slobodu volje, ne bi ni bili odgovorni za svoje postupke. Sloboda volje i samoodređenje osim što nam stvara mogućnost da naštetimo i činimo zlo drugima, omogućava nam da i naštetimo i sebi. Ali zar nije Bog mogao učiniti svijet takav da ako želimo učiniti zlo sebi možemo, ali ako želimo učiniti zlo drugima on nas spriječi u tome.

Mnogi ateisti vjeruju da je Bog mogao stvoriti svijet koji bi bio naseljen slobodnim stvorenjima, a koji ipak ne bi sadržavao zlo ili patnju. Budući da je to nešto što je Bog mogao učiniti, a budući da je svijet sa slobodnim stvorenjima i bez zla bolji od svijeta sa slobodnim stvorenjima i zlom, to je Bog i trebao učiniti. Budući da to nije učinio, Bog je učinio krivo što nije spriječio ili eliminirao zlo i patnju, ako Bog uopće postoji. Kao odgovor na tu optužbu, Plantinga tvrdi kako postoje svjetovi koje Bog ne može stvoriti. Naročito on ne može učiniti

logično nemoguće. Bog se ne može riješiti većine zla i patnje u svijetu, a da se također ne riješi moralno značajne slobodne volje.

Moglo bi se reći da je Plantinga odbacio ideju svemoćnog Boga jer tvrdi da neke stvari Bog ne može učiniti, misleći pritom na logički nemoguće stvari. Plantinga navodi sljedeće, može li Bog napraviti okrugli kvadrat? Može li napraviti da je istina da $2 + 2 = 5$? Ima li moć da kamen učini toliko velikim da ga ne može podići? Kao odgovor na svako od ovih pitanja, Plantingin odgovor je "Ne." Svaki od scenarija prikazan u ovim pitanjima je nemoguć. Takvi predmeti, objekti ili događaji ne mogu postojati. Svemoćnost, prema Plantinga, je moć učiniti sve što je logično moguće. Činjenica da Bog ne može učiniti logično nemoguće nije, tvrdi Plantinga, istinsko ograničenje Božje moći. Te nesposobnosti ne slijede samo iz Božje svemoći, već iz njegove svemoći u kombinaciji sa sveznanjem, moralnim savršenstvom i ostalim božanskim savršenstvima koja Bog posjeduje. Kako je Sveti Anselmo opisao Boga: „ono biće od kojeg se ne može zamisliti ništa veće.“ (<https://www.iep.utm.edu/evil-log/#H4> , stranica posjećena 9.7.2020.)²⁰

Veoma je bitna mogućnost biranja dobra i zla kada je riječ o odnosu između Boga i čovjeka. Bitno je da čovjek ima mogućnost prekinuti ili ni ne započeti odnos s Bogom. Čovjek bira hoće li uzvratiti ljubav Bogu ili ne. Možemo si postaviti i pitanje kao što je, zar Bog nije mogao stvoriti čovjeka tako da on bira samo dobro? Teza koja kaže: ako je Bog posjeduje atribut svemogućnosti, onda on može stvarati svijet kakav on želi, pogrešna je jer ako Bog stvara bića koja su slobodna onda on tim bićima ovisi hoće li taj svijet biti svijet samo dobrog ili će se u njemu dešavati i ružne stvari. Bog kako bi čovjeku omogućio slobodu, ograničio je svoju slobodu. Prema tome, ne, Bog nije mogao napraviti svijet u kojem bi ljudi činili samo dobro.²¹

4.4. PROTUARGUMENTI

Dolazimo do protuargumenata navedenih teza. Naime, kod Swinburnea i Hicka postoji problem djelovanja i posljedice. Obojica pretpostavljaju Božju dobrotu kao nešto moralno, što se može obraniti s obzirom na posljedice. Međutim, posljedice uvijek ne opravdavaju djelovanje. Uzmimo za primjer dijete koje umire od neizlječive bolesti, Swinburne i Hick smatrali bi to zlom koje će naposljetku dovesti do nekog dobra. To dijete je žrtva sistema u

²⁰ <https://www.iep.utm.edu/evil-log/#H4> (stranica posjećena 9.7.2020.)

²¹ Golubović 2020, str. 21-23

kojem netko mora stradati, da bi drugi iz toga nešto naučili i postigli dobro. Sama činjenica da je to učinjeno bilo kome, neovisno o tome dali je to dijete ili odrasla osoba, je loše, ali kada još uzmemo u obzir da je to učinjeno sa svrhom kako oni tvrde, to je još veće zlo. Ako Bog tako djeluje, onda on ne može opravdati svoje djelovanje, već potvrđuje svoju zlu narav.

Što se tiče argumenta o slobodi volje, postoje protuargumenti i za njega. Ako Bog postoji, onda mora biti i uzročno uključen u svako ljudsko djelovanje, dakle, ljudi nemaju slobodu volje.

„... ako Boga ima, on je tada uzročno djelatan u postojanju svih stvari za svo vrijeme njihova postojanja. No, ovo mora značiti da je uzročno djelatan u svim djelatnostima ljudskih bića, jer one također postoje u tom smislu da su zbiljski događaji.“ (Davies 1998, 35)

Prema tome, Bog jedva da dopušta slobodu volje. On ne samo da dopušta određena djelovanja, on čini mnogo više, te tima osporava ljudsku slobodu.²²

Problem zla proizlazi iz pretpostavke da Bog ako postoji, onda je moralno biće. Swinburne i Hick pokušavaju Boga odriješiti moralne odgovornosti. Međutim, jesu li teisti doista obvezni smatrati Boga moralnim čimbenikom? Ako nisu, tada ni problem zla nije problem za vjeru u Boga. Ako se za Boga kaže da je izvor svih bića, tada mora postojati nešto što ga čini različitim od svijeta ostalih bića. Ono očito po čemu možemo Boga razlikovati od svih drugih bića je ako kažemo da on nije biće. Moralni čimbenici su ljudska bića. Dakle, Bog ako nije biće nije ni moralni čimbenik.

„Za Boga se kaže da je načelo bića, što „Boga“ isključuje od bivanja rodnim pojmom. Prema tome, Bog, kao načelo čitavog postojanja, bio bi ono uslijed čega se o „postojanju“, koje ima toliko značenja koliko ima i kategorija, ipak može reći da je ne homonimno. Stoga, Bog ne može potpadati ni pod koju kategoriju, čak ni „supstancije“, kako ističe Akvinski.“ (Davies 1998, 41-42)

4.5. FATALIZAM

„Fatalizam je filozofska pozicija prema kojoj se sve što se ikada dogodilo moralo dogoditi upravo tako kako se dogodilo i nije se moglo dogoditi nikako drukčije. Isto se tako mora

²² Davies 1998, str. 35-40

dogoditi i sve što će se tek dogoditi, i to upravo tako kako će dogoditi i nikako drugačije.“
(Berčić 2012, 60)

Danas 14.7.2020. ja sjedim u svojoj sobi i pišem ovaj tekst. Prema fatalistima ja sam morala u tom trenutku biti na tom mjestu i raditi upravo to, ne postoji neko drugo mjesto na kojem sam mogla biti i ne postoji neka druga radnja koju sam mogla raditi u tom trenutku. Čini se kao da sam mogla biti negdje drugdje i raditi nešto drugo. Na primjer, lijep je i sunčan dan, mogla sam otići u šetnju ili na kavu s prijateljicama. Ipak, fatalisti kažu da nisam mogla otići u šetnju ili na kavu, jedino što sam mogla raditi u tom trenutku je pisanje ovog teksta i ništa drugo. „Nitko ne može činiti ništa drugo osim onoga što čini.“ (Berčić 2012, 60)

Problem koji se tiče fatalizma govori o božjem sveznanju i čovjekovoj slobodi. Fatalizam se temelji na sljedećoj tvrdnji: Prema fatalizmu proizlazi da je moguće da se dogodi jedino ono što Bog zna, jer ako "Bog zna što osobu u životu čeka, onda joj se ne može dogoditi ništa drugo doli ono što On zna." (Golubović 2020, 87) Ako je Bog sveznajuće biće, onda čovjek nije slobodno biće, a to potvrđuje da je fatalizam istinit. Čovjek nije slobodan jer ne ovisi o njemu što će mu se u životu dogoditi. Kada govorimo o božjem sveznanju, kod korištenja termina sveznanje mislimo na znanje o svemu što se dogodilo u prošlosti, što se događa u sadašnjosti i što će se dogoditi u budućnosti. Čovjeku se može dogoditi samo ono o čemu Bog ima znanje, a ono o čemu Bog ima znanje ono što ima istinitosnu vrijednost.

Problem se ne skriva u činjenici da Bog ima znanje o prošlosti i sadašnjosti, problem nastaje kada pričamo o budućnosti. Ako bog ima znanje o budućnosti, onda ima predznanje. I prije nego se nešto dogodi, on zna da će se upravo to dogoditi. Problem počiva u tome da iz toga slijedi da čovjek nema slobodu volje. Kroz povijest pokušalo se riješiti taj problem, ali ni jedno rješenje ne rješava ga u potpunosti. U svom radu prikazat ću neke od njih. Fatalizam vodi u situacije u kojima Bog ima znanje o tome što će se dogoditi, što je predodređeno i prema tome mi ne možemo ništa učiniti kako bi promijenili da se određeni događaj odvije drugačije. U literaturi sloboda kod čovjeka se opisuje pomoću dviju teorija, prva je teorija kompatibilizma, a druga teorija libertarijanizma.

„Kompatibilizam je filozofska pozicija prema kojoj je determinizam kompatibilan sa slobodom volje i moralnom odgovornošću. Libertarijanizam je filozofska pozicija prema kojoj mi imamo slobodu volje, naše odluke nisu determinirane i mi uvijek možemo učiniti drugačije. Naši postupci nisu puke posljedice prethodnih okolnosti, naši postupci su stvar naših odluka i naših izbora.“ (Berčić 2012, 89,98)

Kompatibilizam: "znači da je čovjek slobodan unutar određenih granica; nije slobodan s obzirom na zakone prirode, ili logička ograničenja, ali je slobodan za donošenje odluka koje ovise o njemu." (Golubović 2020, 88) Libertarijanizam: " kaže da je čovjek slobodan ako i samo ako kod djelovanja ima mogućnost učiniti drugačije." (Golubović 2020, 88) Čini se da božje sveznanje ima neke pozitivne strane, ako Bog ima znanje o budućnosti i ima neograničenu moć, onda je u mogućnosti spriječiti nesreću koja bi se bila dogodila.²³

Moj postupak je slobodan ako me ništa i nitko ne sprječava da napravim ono što želim napraviti i ako me ništa i nitko nije natjerao da napravim ono što činim. Za libertarijaniste sloboda volje je prije svega mogućnost izbora između više mogućnosti, dok je za kompatibiliste sloboda volje kada me ništa ne sprječava da činim što želim i ništa me ne tjera da činim to što činim.

Može li događaj koji se još nije dogodio imati istinitosnu vrijednost? Prema Aristotelu nešto postaje istinito, tek kada se dogodi. Na primjer, sada, u ovom trenutku nije istinito da ja u petak pišem ispit, sve dok ne dođe petak i dok ne vidimo da sam ja zaista pisala ispit. Boetije daje jedno od rješenja ovog problema²⁴:

"Smatrao je da je Bog vječan, a vječnost po njemu znači posjedovati potpun, savršen i neograničen život. Tvrдио je da je Bog bezvremen, u smislu da se nalazi izvan vremena i da je sve što on zna, bilo prošlost, sadašnjost ili budućnost, Bogu, tj. njegovom znanju dostupno s jednakom udaljenošću. Sve je Bogu prisutno kao na dlanu jer ima uvid u sve, budući da se sve nalazi pred njegovim mišljenjem." (Golubović 2020, 89)

Toma Akvinski nadopunjuje Boetijevu tezu tumačenjem analogije kruga. Prema toj analogiji, zamislimo kružnicu, svaka točka na kružnici jednako je udaljena od središta kružnice, a u središtu kružnice nalazi se Bog. Dakle, Bog je jednako udaljen od svih točaka na kružnici. Zamislimo da te točke predstavljaju prošlost, sadašnjost i budućnost. Prema tome, Bog je jednako udaljen od svih prošlih, svih sadašnjih i svih budućih događanja. De Molina, Isusovac, nudi drugo rješenje. Tvrдио je da Bog posjeduje tzv. srednje znanje, to je znanje koje se nalazi između Božjeg znanja nužnih istina i znanja njegove vlastite volje. Bog ima znanje protučinjenica²⁵:

²³ Golubović 2020, str. 87-88

²⁴ Golubović 2020, str. 89

²⁵ Isto, str. 89

"On zna što bi bilo kad bi bilo, ili što bi se dogodilo da se nije dogodilo ono što jest. Točnije, Bog zna što će pojedinac slobodno odabrati u svakoj mogućoj situaciji i okolnostima te ujedno zna što bi čovjek slobodno odabrao da nije odabrao i učinio ono što jest." (Golubović 2020, str. 89)

Rasprava o Božjim atributima vodi se i u suvremenoj filozofiji. Može li Bog u isto vrijeme biti i sveznajući i bestjelesan. Božje sveznanje definirali smo već ranije kao apsolutno znanje, zna sve što je moguće znati i ništa ne može promaknuti njegovom znanju. Što se tiče bestjelesnosti možemo ju definirati kao atribut kojim se smatra da Bog nema fizičko tijelo. Prema tom atributu Bog ne zna što znači raditi tjelovježbe, a ako je sveznajući trebao bi imati znanje o tome. Zbog činjenice prema kojoj je bestjelesan, onda ne zna što znači izvoditi tjelovježbe. Sveti Augustin daje odgovor na ovaj problem pozivajući se na Tomu Akvinskog. Trebali bi Božja svojstva uspoređivati s Božjim svojstvima. Govorimo o statusu Božjih svojstva, a ne o statusu koja svojstva imaju sama po sebi.²⁶

4.6. DOBRO VIŠEG REDA

Za postizanje tzv. dobra višeg reda, potrebno nam je zlo određene vrste. Suosjećanje koje osjećamo prema ljudima koji su teško bolesni, koji se bore sa siromaštvom i oskudicom koji su šikanirani od strane društva, moguće je jedino ako pretpostavimo da postoji određeno zlo. Dakle da ne postoji zlo, ne bi moglo ni postojati dobro višeg reda i time se opravdava Boga za dopuštanje zla. Međutim mora li doista postojati stvarno zlo kako bi postojalo dobro višeg reda. Moraju li doista postojati smrtno bolesni ljudi kako bi mi izrazili suosjećanje prema njima. Kad ne bi postojale takve osobe, mi ne bi imali kome pomoći i ne bi se suosjećali s njima. Ova teza donosi i prigovor. Zar Bog nije mogao stvoriti iluzorna zla, pa nam stvarna zla ne bi bila potrebna. Da je Bog to učinio mi nikome ne bi mogli pomoći i nitko nama ne bi mogao pomoći. Svijet u kojem smo mi slobodni mora dopustiti postojanje zla jer jedino tako je moguća naša sloboda. Da nema zla naš karakter ne bi se mogao razvijati. To bi trebalo opravdati Boga što dopušta zlo.²⁷

4.7. PRIRODNO ZLO

²⁶ Isto, str. 90-91

²⁷ Golubović 2020, str. 26

Ostaje nam još da razmotrimo zlo koje je uzrokovano prirodnim katastrofama. Postoji mogućnost da ta zla nastaju kao nuspojava ljudske slobode. Bog je stvorio ljude kako bi uspostavio odnos s njima, njegov krajnji cilj je da mu ljudi uzvrate ljubav. Naravno postoji opasnost da se to neće desiti, odnosno da mu ljubav neće biti uzvraćena. A neki tvrde da se to i dogodilo, ljudi nisu Bogu uzvratili ljubav, a to donosi određene posljedice. Okrenuvši se od Boga okrenuli su se i jedni protiv drugih. Tako je došlo do prirodnog zla. Ljudi su se okrenuli i protiv snage prirode. Preko prirodnog zla Bog daje priliku ljudima da isprave svoje postupke i ponovno obnove odnos s njim, to se naziva planom spasenja.

„Razne vrste mučila, bič, zatvor, ropstvo, puška, bajunetu i bombu izumio je čovjek, ne Bog; siromaštvo i prenaporan rad posljedica su čovjekove gramzivosti i glupavosti, ne škrtosti prirode. Pa ipak, ostaje golema količina patnja koje ne možemo pripisati čovjeku. Čak kad bi i uzrok svih patnji na ovom svijetu bio čovjek, željeli bismo znati zašto bog najgorima od nas dopušta da tako nemilosrdno muče svoje bližnje.“
(Lewis 2015, 99-100)

Uzmimo primjer potresa, potres je prirodno zlo koje se događa ljudima. Zamislimo da je potres uzrokovao da mnoge obitelji ostanu bez doma, ali ne samo to, potres je doveo i do smrti nekoliko ljudi. Jedna od osoba koje su smrtno stradale je jednomjesečno dijete. Ako bi tvrdili da je prirodno zlo, zlo koje se događa kako bi se ljude kaznilo za nemoralno ponašanje, postavlja se pitanje, što je jednomjesečno dijete moglo učiniti, a da ga Bog treba kazniti za to? Mogli bi reći da ga je Bog primio u svoju zaštitu i da se zlo zapravo nije dogodilo, ali većina nas će i dalje na taj događaj gledati kao na nešto loše.

„Oni koji dopuštaju postojanje i drugog svijeta poslije smrti, drže da je fizičko zlo dopušteno od savršeno dobrog i svemogućeg Boga, a patnja i muka u ovom životu bit će priznate i dopunjene ugodom, nebeskom radosti na drugom svijetu; dakle Bog nadoknađuje zlo u vječnom životu onima koji su Ga dostojni.“ (Planinić 2011, 358)

Svijet u kojem postoji sloboda volje je ujedno i svijet u kojem vladaju određeni zakoni prirode. Dakako upravo u takvom svijetu danas živimo, no zamislimo da živimo u svijetu u kojem **na** vladaju zakoni prirode. Kakav kaos bi to uzrokovalo. Naša slobodna volja bila bi narušena. S obzirom na atribute kojima smo opisali Boga, zar nije takav Bog mogao stvoriti svijet u kojem bi spriječio mnoga prirodna zla bez da se pritom naruši ljudska sloboda. Tako

bi ipak bila upitna naša sloboda, činilo bi se kao da imamo samo deklarativnu slobodu, umjesto one prave, a to se kosi s Božjom dosljednošću.²⁸

5. ZAKLJUČAK

Na kraju, ostaje nam jedno nepomirljivo gledište vjernika i nevjernika oko pitanja zla u svijetu i Božjeg postojanja.

U svim ovim tezama koje nude teisti nailazimo na moguća rješenja problema zla, neka su uvjerljivija i bolja od drugih. Međutim, i dalje nemamo konačno rješenje ovog problema. Pitanje je jesu li Bog i zlo kompatibilni. Trebaju li božji atributi apsolutno vrijediti? Ako je Bog svemoguć, zašto onda ne bi promijenio da strahote koje su se dogodile u prošlosti više ne postoje.²⁹

Nije tako da Bog to ne može učiniti, već je to u suprotnosti s njegovom prirodom. Bog je svemoguć, pa iako ne briše zločine iz prošlosti, to ne ograničava njegovu svemoć. Ali ako je Bog svemoguć onda naravno može učiniti i zlo. Također, nije da Bog ne može činiti zlo, već se to kosi s njegovim atributom moralnog savršenstva. On nikad ne bi radio nešto što je protivno njegovoj prirodi, jer tada više ne bi bio Bog.³⁰

Bog može imati određeni razlog ili više njih zbog kojih dopušta pojavu zla, a ti razlozi su samo njemu poznati i mi ih nikada nećemo otkriti.³¹

Zaključno, smatram da problem zla ne isključuje mogućnost postojanja Boga. Boga kakvog poznaju teisti ne treba smatrati moralnim čimbenikom, dakle, ne mora nužno značiti da je on loš. Kada na problem zla gledamo kao na nemogućnost postojanja Boga, tada se na Boga gleda kao da je moralno loš ili da bi bio loš kada bi postojao, što ne može biti, jer kada bi postojao ne bi mogao biti moralno loš. Odnosno, da je Bog loš, ne bi ni postojao, dakle, Bog nije moralno loš. Problem zla ne možemo koristiti da bi pokazali kako je on loš, to je isto kao

²⁸ Golubović 2020, str. 24-25

²⁹ Isto, 26 str.

³⁰ Golubović 2020, 27 str.

³¹ Isto, 28 str.

da krivimo psa što nema mačice.³² Argument koji sam navela na početku rada je valjan, ali to ne znači da su njegove premise i zaključak istiniti.

„1. Ako Bog postoji, onda nema zla u svijetu.

2. Zlo u svijetu postoji.

3. Dakle, Bog ne postoji.“

(Đurić,2011, 267)

Prema mom mišljenju, bolji bi argument bio:

„1.Bog postoji.

2.Zlo postoji.

3.Dakle, i Bog i zlo postoje, te postojanje zla ne čini nemogućim ili nevjerovatnim da Bog postoji.“

(Davies 1998, 44)

Smatram da, ako želimo dokazati da Bog ne postoji trebali bi koristiti neki drugi argument, a ne problem zla. Slažem se sa stajalištem da iz postojanje zla ne proizlazi da je nemoguće ili nevjerovatno da Bog postoji. Prepuštam svakome da odluči koja strana u ovoj argumentaciji je uvjerljivija, ali mene zagovaratelji perspektive da Bog ne postoji jer postoji zlo, ili ako postoji je zao, nisu uvjerali.

³² Davies 1998, 44str.

6. LITERATURA

Berčić, B. 2012. *Filozofija II*. Zagreb: Ibis grafika.

Bezić, Ž. 2006. *Problem zla i zloće*. Crkva u svijetu, Vol. 41 No. 4: 467-484.

Davies, B. 1998. *Uvod u filozofiju religije*. Zagreb: Biblioteka Scopus.

Đurić, D. 2011. *Postojanje Boga, Filozofski problemi klasičnog monoteizma*. Beograd: Zavod za udžbenike srpsko filozofsko društvo.

Golubović, A. 2020. *Odabrana pitanja filozofije religije*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Lewis, C.S. 2015. *Problem boli*. Split: Verbum

Planinić, J. 2011. *Problem zla u svijetu*. Obnovljeni Život : časopis za filozofiju i religijske znanosti, Vol. 66. No. 3.: 343-359.

Šijak, H. 2013. *Bog i zlo - problem zla*. Spectrum : ogledi i prinosi studenata teologije, No. 3-4;1-2: 80-86.

Internet izvori:

<https://www.iep.utm.edu/evil-log/#H4> (stranica posjećena 9.7.2020)